

Duchem UT, 26.07.2017, 3.

Chrześcijańska Akademia Teologiczna
Wpłynęło dn. 26.07.2017
Nr 1162/3/2017
Zal.

Recenzja rozprawy doktorskiej

Mgr. Artura Juszcza

TEOLOGIA WSPÓŁCZESNEGO JUDAIZMU MESJANISTYCZNEGO NA PODSTAWIE KONCEPCJI MARKA S. KINZERA

Warszawa 2017

Promotor: Ks. DR HAB. MIROSŁAW A. MICHALSKI, PROF. CHAT

Judaizm mesjanistyczny cieszy się dzisiaj w świecie chrześcijańskim ogromnym zainteresowaniem. Wędrując wielokrotnie do Izraela i spędzając tam w sumie kilkanaście miesięcy, nieraz mogłem dostrzec, jak mocno fenomen ten zajmuje tamtejszych katolików, w szczególności zaś mnichów i mniszki. Dość powiedzieć, że Wikariat św. Jakuba dla chrześcijan języka hebrajskiego w Izraelu (*Vicariat Saint-Jacques pour les Chrétiens de langue hébraïque d'Israël*) bardzo szybko opublikował pozytywną recenzję książki Marka Kinzera „W poszukiwaniu swojej własnej tajemnicy. Nostra Aetate, naród żydowski i tożsamość Kościoła” (Eugene, Cascade Books 2015). W zainteresowaniu tym jest spora dawka entuzjazmu i nadziei na owocne spotkanie chrześcijaństwa i Synagogi, Kościoła i Izraela. Czytana w tej perspektywie bardzo ważna i ciekawa dysertacja doktorska mgr. Artura Juszcza z jednej strony daje polskiemu czytelnikowi szansę zaznajomienia się z judaizmem mesjanistycznym (głównie w USA), z drugiej zaś zawartymi w niej analizami: jego teologicznych niejasności, coraz mocniejszego zerwania z ortodoksją chrześcijańską oraz wzrastającej bliskości z judaizmem rabinackim – mocno studzi przedwczesny entuzjazm.

Opis ogólny. Przedstawiona recenzentowi do oceny rozprawa jest obszerna - liczy bowiem 350 stron znormalizowanego wydruku komputerowego. Składa się na nią: rozbudowany *Spis treści* (s. 2-8), *Wykaz skrótów* (s. 9-10), obszerny, świetnie skonstruowany *Wstęp* (s. 11-25), różniące się między sobą dość znacznie liczbą rozdziałów i objętością trzy części: *I. Terminologia* (3 rozdziały, s. 26-122, 94 stronice); *II. Symbolika* (5 rozdziałów, s. 123-191, 68 stronice); *III. Poglądy teologiczne Marka S. Kinzera* (7 rozdziałów, s. 192-273, 81 stronice) oraz *Zakończenie* (s. 274-281), *Bibliografia* (s. 282-300), dwa *Aneksy* (s. 301-346), *Streszczenie* (s. 347-348) i *Summary* w języku angielskim (s. 349-350).

Ocena strony merytorycznej rozprawy. Na początek chcę podkreślić trzy sprawy, istotne dla oceny merytorycznej tej dysertacji: po pierwsze, Artur Juszcza podjął w swojej pracy niebywale ciekawą, nowatorską problematykę z zakresu współczesnej teologii porównawczej (dialogu, kontekstualnej); po drugie, problematyka rozprawy znacznie przekracza obszar tematyczny, opisany tytułem; po trzecie, studium zostało stworzone na kanwie ciekawego zamysłu twórczego – Autor „wędruje” po szlakach judaizmu mesjanistycznego, zaczynając od ujętej w rodzime

ramy klasycznej kwestii *Mi Jehudi?*, przez bardziej już zawężoną prezentację tego, jak się rodził i czym jest współczesny judaizm mesjanistyczny, a kończąc na jednoznacznym ukonkretnieniu: jakie są drogi i bezdroża teologii judaizmu mesjanistycznego w wykonaniu Marka Kinzera, najbardziej bodaj reprezentatywnego przedstawiciela tego ruchu w USA.

We Wstępie Artur Juszczak określa *status quaestionis*, problem główny i problemy szczegółowe, tezę i hipotezy badawcze, metodę, strukturę, a nawet zasady pisowni. Jest to doskonale opracowana część dysertacji, świadcząca o wysokim poziomie wymagań metodologicznych Promotora i rzetelnym przygotowaniu naukowym Doktoranta. Jedynym jej brakiem jest – moim zdaniem – brak biografii Marka A. Kinzera. Co nie znaczy, że tej biografii w pracy nie ma. Czytelnik może się z nią jednak zapoznać dopiero w Aneksie 2, w którym Autor zawarł coś więcej niż zwykłą biografię, bo zarys sylwetki psychologiczno-religijnej Kinzera. Zarys ten, skrócony i mniej „psychologizujący”, powinien jednak znaleźć się we Wstępie dysertacji.

Sformułowane we Wstępie podstawowe pytanie rozprawy brzmi: kim są wyznawcy judaizmu mesjanistycznego i jaki kierunek dla dalszego rozwoju tego ruchu religijnego został wytyczony przez zmiany w symbolu wiary i poglądy teologiczne Kinzera? Odpowiada temu teza pracy: wyznawcy judaizmu mesjanistycznego, to zarówno Żydzi, jak i osoby nieżydowskiego pochodzenia, których aktualny symbol wiary i dyskurs teologiczny mają wymiar etnocentryczny i wskazują na dążenie do zerwania związku z nominalnym chrześcijaństwem oraz zbliżenia z judaizmem *sensu stricto*. Obszar problemowy dysertacji poszerzony jest o kwestie szczegółowe, które dotyczą: próby regulacji podstawowych pojęć, genezy i historii oraz określenia specyfiki zmian w wyznaniach wiary, obserwacji i teologii Żydów mesjanistycznych.

Ze względu na tak rozległy program badawczy tezie towarzyszą liczne hipotezy badawcze, które pozwalam sobie tu przytoczyć we własnej interpretacji i zapisie (unikając błędów w rodzaju „w oparciu o” itp.): 1) W polskiej przestrzeni naukowej nie funkcjonuje pełna definicja terminu „Żyd”, należy więc ją stworzyć, uwzględniając zarówno jego semantykę starożytną, jak i znaczenia współczesne; 2) Na pytanie, czym jest ruch mesjanistyczno-żydowski, odpowie się dobrze, dookreślając: jego genezę, przekonania religijne wyznawców i strukturę organizacyjną, a także odwołując się do kryterium relacji judaizmu mesjanistycznego do: żydowskości, narodu, tradycji żydowskiej i judaizmu rabinicznego; 3) Termin „Żydzi mesjanistyczni” należy definiować z uwzględnieniem pełnej definicji terminu „Żyd”, sensu znaczeniowego określenia „mesjanistyczny” i wysokiego odsetka nieżydowskich wyznawców zrzeszonych w jego wspólnotach; 4) Zmiany w symbolach wiary organizacji zrzeszających Żydów mesjanistycznych wskazują na fakt izolacji względem chrześcijaństwa oraz na chęć asymilacji z judaizmem rabinicznym; 6) Poglądy teologiczne Marka Kinzera wyrażają negację normatywnego chrześcijaństwa i akceptację żydowskiej tradycji. Charakteryzują się etnocentryzmem i wykazują supremację Żydów; 7) Także koncepcja eklezjologii bilateralnej Kinzera ma wymiar etnocentryczny, ponieważ zakłada uprzywilejowaną względem innych wyznań i narodów pozycję zarówno Żydów mesjanistycznych, jak i całego narodu żydowskiego.

W pierwszej części Artur Juszczak dokonuje operacji, opisaną wyraźnie ulubionym przez niego terminem: „regulacja kluczowego aparatu pojęciowego”. Będzie to najpierw analiza terminu „Żyd” (rozdz.1), której poświęci, bagatela, 60 stron! A chodzi o zaledwie jeden rozdział (praca, jak pamiętamy, liczy ich 15), niepotrzebnie aż tak rozbudowany i zawierający sporo – owszem, ciekawych, ale niemających wiele wspólnego z tematem pracy – rozważań.

W drugim rozdziale Autor dokonuje głębokiej i rzetelnej analizy terminów „Żyd mesjanistyczny” i „ruch mesjanistyczno-żydowski”, a także innych, na przykład „prozeli” i „bogobojni” („bojący się Boga”). Są to ważne i potrzebne badania. Doktorant słusznie akcentuje przy tym, że określenie „mesjanistyczny” stanowi istotny wyróżnik mający na celu odwrócenie uwagi od historycznych związków z chrześcijaństwem i kształtowanie pojęć oraz skojarzeń z żydowską koncepcją Mesjasza. Trzeci rozdział jest dla recenzenta zaskoczeniem – A. Juszczak podejmuje się w nim przedstawienia istoty judaizmu mesjanistycznego. W części zatytułowanej – przypominam – „Terminologia”! Niestety, taka kompozycja jest nieudana, chociaż na pewno ważna i znacząca jest dokonana tutaj operacja dywersyfikacji ruchu na „pseudojudaizm mesjanistyczny” i „normatywny judaizm mesjanistyczny”. Nie w tej także części rozprawy Autor powinien zajmować się „postmisyjnym (pomisjonarskim) wymiarem normatywnego judaizmu mesjanistycznego” (s. 120-121).

Na tym kończą się moje uwagi krytyczne, dotyczące kompozycji (struktury) pracy – część II i III mają nienaganną konstrukcję.

Część druga dotyczy szeroko rozumianej „symboliki” rozmaitych odłamów judaizmu mesjanistycznego w ich rozwoju historycznym. Przez „symbolikę” Autor rozumie tu „zespół wierzeń, obserwacji i form działalności [danego] ruchu religijnego”. W konsekwencji bada ją pod kątem takich kryteriów, jak stosunek do sprawy bóstwa Jezusa, narodu żydowskiego oraz tradycji i moralności żydowskiej. Każdy z odłamów traktuje przy tym jako reprezentatywny dla pewnego typu paradygmatu: pionierski ruch Josifa Rabinowicza w Besarabii „Izraelici Nowego Przymierza” – dla żydowsko-chrześcijańskiej kongregacji w XIX wieku; Hebrajsko-Chrześcijański Alians Ameryki (HCAA, 1915; przekształcony w 1975 roku w Mesjański Żydowski Alians Ameryki) - dla hebrajsko-chrześcijańskiego paradygmatu I połowy XX wieku; ruch „Żydzi dla Jezusa” (Jews for Jesus, Mojżesz Rosen, 1973) – dla ruchów transformacyjnych II połowy XX wieku; Unię Związków Żydowskich Mesjańskich (UMJC) – dla normatywnego judaizmu mesjanistycznego dzisiaj. Ta ostatnia stanowi główny przedmiot zainteresowań Autora.

W trzeciej części A. Juszczak dokonuje analizy teologii Marka Kindera, jednej z głównych postaci UMJC i autora „Postmissionary Messianic Judaism”. Interpretując jego poglądy, akcentuje etnocentryczność założeń teologicznych (podkreślanie świętości narodu żydowskiego i roli tradycji rabinicznej). Z kolei w hermeneutyce Kinzera wydobywa dwa podstawowe kryteria interpretacyjne: 1. losy narodu żydowskiego mają wyjątkowe znaczenie dla dziejów ludzkości; 2. powstanie judaizmu mesjanistycznego jest szczególnym „znakiem czasów” w Bożym planie zbawienia.

Głęboko i sprawnie Autor prezentuje główne punkty chrystologii Kinzera. Oto skrócony wykaz tych punktów (świadomie łączę w tym miejscu jego chrystologię z eklezjologią – obie stanowią spójną całość):

- wizja Jezusa z Nazaretu jako zwolennika szkoły Hillela, a nawet zdeklarowanego faryzeusza;

- odrzucenie chrystologii nicejsko-chalcedońskiej;

- położenie akcentu na Jezusa jako „Imię” Boga, „Jednię Izraela”, „jednoosobowe ucieleśnienia całego narodu żydowskiego” oraz „Mesjasza ukrytego w narodzie żydowskim”, nierozpoznawalnego przez „zatwardziały Jisrael”, a odkrytego przez Żydów mesjanistycznych, utożsamianych z biblijną resztą Izraela;

- podkreślenie, że Żydzi mesjanistyczni uświęcają zatwardziałą część narodu żydowskiego, który nie tylko stanowi naród wciąż umiłowany przez Boga, ale cierpi za grzechy ludzkości wraz z Jezusem Mesjaszem (idea „chrystomorfizmu” cierpień Izraela);

- koncepcja świętości, w którą Jezus wprowadza nową jakość – to On uświęca naród, a docelowo uświęci całą sferę *profanum* i wtedy nastanie oczekiwany świat przyszłości;

- idea bilateralnej Eklezji - jedną jej część stanowi Kościół złożony z etnochrześcijan, a drugą Żydzi mesjanistyczni (judeochrześcijanie). To ci ostatni jako „reszta Izraela” są nośnikami świętości i pozwalają w niej uczestniczyć innym, przede wszystkim etnochrześcijanom (oraz pozostającym w „częściowym zaślepieniu” Żydom). Cały jednak „naród żydowski z racji uświęcającej mocy Reszty, jak i przebywającego wśród niego <ukrytego Jezusa> jest narodem świętym”. Z tego powodu Kościół jest zobowiązany do udzielania wsparcia narodowi żydowskiemu i uznawania jego przewodniej roli w Boskim planie zbawienia.

Teza rozprawy została konsekwentnie uzasadniona, a hipotezy badawcze jednoznacznie zweryfikowane.

Na szczególne uznanie zasługują w tej dysertacji te punkty rozdziałów, które A. Juszczak określa mianem podsumowań. W nich właśnie zawarł nie tylko syntezę swoich poglądów na temat, omówiony w rozdziale, ale przede wszystkim własną – jasną i wyważoną – ocenę. Oto kilka zaczerpniętych z dysertacji takich właśnie „podsumowań”:

- Założenia teologiczne Kinzera mają wydźwięk etnocentryczny. Jako niepodważalną zasadę traktuje on respektowanie pryncypium świętości narodu żydowskiego. Podstawą teologii judaizmu mesjanistycznego jest dla niego, oprócz Pisma Świętego, tradycja rabiniczna. Kinzer nawiązuje również o tradycji chrześcijańskiej, ale zaznaczając, że czerpanie z niej nie może sugerować zbliżenia z którąkolwiek denominacją (por. s. 198).

- Stosunek Kinzera do hermeneutyki biblijnej charakteryzuje negatywna krytyka chrześcijańskiego podejścia przy jednoczesnej afirmacji perspektywy żydowskiej. Rabin nie zagłębia się w arkania sztuki hermeneutycznej, której wielowiekowa tradycja zarówno w chrześcijaństwie, jak i w judaizmie powinna skłaniać go do szerszego ujęcia tematu i konkretyzacji pojęć. Jego poglądy hermeneutyczne koncentrują się wokół centralnej roli narodu żydowskiego, a ich najbardziej specyficznym elementem jest postrzeganie judaizmu mesjanistycznego

jako „znaku czasów”, szczególnego momentu w Bożym planie wobec ludzkości (por. s. 202).

- „Apologetyczna postawa Kinzera względem tradycji rabinicznej jest wynikiem silnego przywiązania do judaizmu i projektowanych na przyszłość coraz ściślejszych związków z jego klasycznymi nurtami. Jako reprezentant judaizmu mesjanistycznego konsekwentnie realizuje [...] on program włączenia myśli i działalności Żydów mesjanistycznych do świata tradycyjnego judaizmu. Dlatego też postrzega tradycję rabiniczną jako nośnik narodowych wartości, takich jak święte Pisma, język, kultura, liturgia czy zwyczaje, zaznaczając jednocześnie, że tradycja ta nie stanowi zamkniętego kodeksu, ale jest ciągle żywa i wymaga cyklicznej kontekstualizacji” (s. 224).

- „Odrzucenie chrześcijańskiego wyznania wiary jednoznacznie stwierdzającego, że Jezus to „Bóg z Boga” i „Bóg prawdziwy z Boga prawdziwego” pozycjonuje chrystologię Kinzera poza ramami chrześcijaństwa. [...] Nie przedstawia on [...] Jezusa jako Boga, [...] Odkupiciela czy [...] Zbawiciela. [...]. Prezentuje paradygmaty, które obrazują Jezusa jako Pośrednika, jako judeochrześcijańskie <Imię>, oraz <Jednię Jisraela>. [...] Koncepcja Jezusa ucieleśnionego w narodzie żydowskim, w tajemniczy sposób ukrytego w nim [...] stanowi [u Kinzera] podstawę do podkreślania przewodniej roli narodu żydowskiego względem pozostałych Narodów (s. 237).

- Soteriologiczne poglądy autora „Postmissionary Messianic Judaism” opierają się głównie na „dążeniu do wypracowania koncepcji zapewniającej możliwość zbawienia dla szeroko rozumianego narodu żydowskiego. Jakkolwiek istotną rolę w dowodzeniu odgrywa kwestia zbawienia indywidualnego, to jednak pewność zbiorowego zbawienia stanowi klucz do zbliżenia z całym narodem żydowskim. [...] Całość pozwala na konkluzję, że soteriologia judaizmu mesjanistycznego oparta jest na przekonaniu o powszechnym zbawieniu Żydów niezależnie od wyznawanej przez nich wiary” (s. 252).

- Połączenie żydowskiej mistyki i wizji eschatologicznej roli Jezusa Mesjasza doprowadziło do stworzenia nieostrego obrazu eschatologicznego – to starotestamentalne wieczne wybranie jest decydujące, a nie Krzyż i Zmartwychwstanie; to ono przyznaje narodowi główną rolę w uświęceniu całego świata [...]” (s. 263).

Ocena jest jasna, krytyka logiczna. Prowadzi ona wszelako recenzenta do sformułowania dwóch **zasadniczych pytań na kolokwium z Doktorantem:**

1. Czy wobec tych znakomicie przez niego wychwyconych braków, sądzi on, że współczesny judaizm mesjanistyczny typu UMJC można nazwać „normatywnym”? A jeśli tak, to w jakim sensie? W świetle jakich kryteriów, norm? Czy w gruncie rzeczy nie schodzi on na bezdroża, coraz bardziej oddalające go zarówno od chrześcijaństwa, jak i od judaizmu? I czy może on stanowić faktyczną formę pomostu, zbliżenia, dialogu obu tych religii?

2. Co mimo to wnosi judaizm mesjanistyczny do chrześcijaństwa?

Kolejne pytanie, szerszej już natury, dotyczy kwestii następującej:

3. Niektóre Kościoły wprost oświadczają, że nie prowadzą misji wśród Żydów, uzasadniając to motywami zarówno natury teologicznej, jak i historycznej. Autor często (jak się wydaje, z aprobatą) wspomina o naturze „postmisyjnej” pewnych

nurtów judaizmu mesjanistycznego. Co zatem sądzi o chrześcijańskiej misji, skierowanej do Żydów?

Ocena formalna. Język rozprawy jest zasadniczo poprawny, styl - jasny i przejrzysty. Praca została opatrzona we właściwie sporządzone, jednolite przypisy i odznacza się starannym zapisem. Niestety, pewien jej brak stanowią liczne błędy interpunkcyjne.

Inne zauważone usterki formalne:

- zapis imienia i nazwiska autora popularnego słownika biblijnego brzmi: Xavier Léon-Dufour;
- nie: „ilość osób / kongregacji”, lecz: „liczba osób / kongregacji” itp. (np. s. 155);
- partykułę „nie” z imiesłowami od kilkunastu lat zapisuje się w języku polskim łącznie;
- s. 145 - w punkcie 3) cytowanej uchwały brak partykuły „do”;
- s. 184 - „Lumen gentium” nie jest deklaracją, lecz konstytucją II Soboru Watykańskiego;
- s. 215 - powinno być: „polemika faryzeuszy z Jezusem odnośnie do kontestacji...”;
- s. 262 - „z częścią Eklezji wywodzącą się z Eklezji”?
- s. 343 - „z Leo Joseph Cardinal Suenens”?
- s. 343 - „Louisa Bujersa”? (chodzi niewątpliwie o wybitnego sakramentologa katolickiego o nazwisku: Louis Bouyer).

Wniosek końcowy. Mgr Artur Juszcak podjął w swojej dysertacji doktorskiej oryginalny i nowatorski temat teologiczny. Oparł się przy tym na rozległej bazie źródłowej i odwołał do bardzo bogatej literatury przedmiotu. W swojej pracy zadbał o obiektywizm, co potwierdza nabycie przez niego umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Rozprawa odznacza się wnikliwością analiz oraz szczególną dojrzałością w wyciąganiu wniosków i formułowaniu ocen. Po dokonaniu korekty wskazanych przez recenzentów usterek kompozycyjnych i potknięć formalnych powinna zostać opublikowana.

Stwierdzam zatem, że dysertacja doktorska mgr. Artura Juszcaka spełnia warunki określone w art. 13 ustawy z 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595). W związku z tym z całym przekonaniem formułuję wniosek o kontynuowanie przewodu doktorskiego.

Płock-Warszawa, 21 lipca 2017 roku

Prof. zw. dr hab. Henryk Seweryniak